

Κωνσταντίνα Μπάδα

*Ο Ν. Γ. Πολίτης και η σχέση του
με τον θεσμό του λαογραφικού μουσείου*

Η συζήτηση για τον ρόλο και τη σημασία των λαογραφικών μουσείων άνοιξε στην ουσία τη δεκαετία του '80 και επέδρασε θετικά τόσο στον τρόπο θεώρησης της μουσειακής θεωρίας και πράξης όσο και στην ευαισθητοποίηση της πολιτείας για την ανάπτυξη του θεσμού και γενικότερα για την προστασία της νεώτερης πολιτισμικής κληρονομιάς¹. Προσπερνώντας στο σημείο αυτό τον προβληματισμό που θέτει το θέμα της ιδεολογικής χρήσης της παράδοσης² τόσο από την πλευρά της πολιτείας που ενθάρρυνε πρωτοβουλίες μη κρατικών, κυρίως, φορέων για ίδρυση τοπικών λαογραφικών μουσείων, όσο και των διάφορων λαογραφικών, εκπολιτιστικών σωματείων, φορέων κ.λπ., που στην πρωτοβουλία τους έδιναν κάτι από το περιεχόμενο και το

1. Κάτω από την επίδραση της σύγχρονης μουσειολογίας έχει βελτιωθεί και στην Ελλάδα η θεωρία και η πράξη για τη συγκρότηση, τεκμηρίωση και χρήση των λαογραφικών/εθνογραφικών μουσείων. Μέρος του γενικότερου προβληματισμού για τη σχέση «μουσεία και λαϊκός πολιτισμός», όπως επίσης και για τη μουσειακή θεωρία και πράξη στην Ελλάδα κατατίθεται στον συλλογικό τόμο «Μουσεία και λαϊκός πολιτισμός», *Εθνογραφικά* τ. 12-13 (2003), του οποίου τη γενική επιμέλεια είχε η Τέτη Χατζηνικολάου. Βλ. επίσης, Ελληνική Εταιρεία Λαογραφικής Μουσειολογίας, *Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης*, Πρακτικά, Αθήνα, 1-5 Οκτωβρίου 1992, Αθήνα 1994· τα άρθρα επίσης που υπάρχουν στο έντυπο *Μίτος*, τεύχ. 2 (1994). Επίσης, ICOM/Ελληνικό Τμήμα (επιμ.), *Η δυναμική των μουσείων στον 21ο αιώνα* (Πρακτικά ομώνυμου Συμποσίου του ICOFOM, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 17-23/5/1993), Αθήνα 1996· Αλεξάνδρα Νικηφορίδου, «Λαογραφική Μουσειολογία: εφαρμογές σε μουσεία της περιφέρειας» στο *Οι νεότερες εξελίξεις στην ελληνική Λαογραφία*, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης στη μνήμη του Κ. Μακρή, Βόλος 1998, σ. 92-99. Γενικότερα βλ. Στ. Παπαδόπουλος, *Μουσειολογικά - Ανθρωπολογικά*, Ίδρυμα Τράπεζας Πειραιώς, Αθήνα 2003.
2. Πβ. Τέτη Χατζηνικολάου, «Λαογραφικά μουσεία και συλλογές στην Ελλάδα», *Μίτος*, όπ., σ. 28-29. Γενικότερα βλ. Ελεωνόρα Σκουτέρη - Διδασκάλου, «Λαογραφικά μουσεία, πολιτισμική ταυτότητα και ιστορική μνήμη. Όρια και επισημάνσεις», στο *Πρακτικά της Α' Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών της Ευρωπαϊκής κοινότητας με θέμα: «Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης»*, όπ., σ. 49-70.

νόημα της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας, διαπιστώνουμε ότι, σε επίπεδο τουλάχιστον αριθμών, το εγχείρημα απέδωσε. Αναλυτικότερα και με βάση τα στοιχεία που έχει το ΥΠ.ΠΟ.³ καταγράφονται περισσότερα από 400 λαογραφικά μουσεία και συλλογές ιδρυμένα σχεδόν στο σύνολό τους με πρωτοβουλία Ν.Π.Ι.Δ. ή άλλων φορέων, όπως πολιτιστικών συλλόγων, εταιρειών. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι ελάχιστα από αυτά έχουν πετύχει την αναγνώριση με βάση τον παλαιότερο Νόμο, τον 2557/1997⁴, και βέβαια ακόμα λιγότερα εκπληρώνουν ικανοποιητικά την σύνθετη αποστολή τους και στηρίζουν την οργάνωση και τη λειτουργία τους πάνω στις σύγχρονες αρχές της Μουσειογραφίας. Από τον παρακάτω, εξάλλου, ενδεικτικό πίνακα γίνεται φανερό ότι τα ελληνικά μουσεία και συλλογές που καλύπτουν τις ελάχιστες προϋποθέσεις της σύγχρονης μουσειολογίας παραμένουν λίγα, μόλις καλύπτουν τον αριθμό διακόσια πενήντα ένα (251). Η μουσειακή πραγματικότητα της χώρας με βάση και μόνο τα προαναφερόμενα αριθμητικά μεγέθη είναι απογοητευτική, ειδικότερα όταν αυτή συναρτηθεί με τον τεράστιο πολιτισμικό πλούτο του αρχαιοελληνικού, βυζαντινού και νεοελληνικού παρελθόντος της. Μια, ωστόσο, θεματολογική κατάταξή τους μας δείχνει ότι τα 124 είναι αρχαιολογικά μουσεία, τα 28 είναι βυζαντινά, τα 52 είναι ιστορικά και λαογραφικά, τα 21 είναι εικαστικά μουσεία και πινακοθήκες, ενώ τα υπόλοιπα 26 είτε είναι προανα-

3. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 είχαν καταγραφεί μόνο 169 λαογραφικά μουσεία και συλλογές. Στη συνέχεια πολλοί λόγοι, που σχετίζονται με την πολιτιστική πολιτική αλλά και με την τάση κατάθεσης του τοπικού λόγου και της τοπικής ταυτότητας, οδήγησαν στον τριπλασιασμό σχεδόν του παραπάνω αριθμού. Η Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού του ΥΠ.ΠΟ. έχει αναλάβει συντονιστικό ρόλο για τον σχεδιασμό, οργάνωση, μελέτη και προβολή της λαϊκής πολιτισμικής κληρονομιάς και αρμοδιότητες, που προσδιορίζουν το πλαίσιο ίδρυσης, οργάνωσης, ενίσχυσης και λειτουργίας λαογραφικών μουσείων και συλλογών. Για μια συνοπτική καταγραφή της μουσειακής πραγματικότητας στη δεκαετία του '70, βλ. γενικά Γρ. Γκιζέλης, Η. Αντωνοκοπούλου, Ο. Γαρδίκη, Ε. Καλπουρτζή, Χ. Λασκαράτου, *Οργάνωση και χωροκατανομή των ελληνικών λαογραφικών μουσείων και συλλογών*, τ. 2, πολυγραφημένο κείμενο, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1979. Επίσης βλ. Θεοχ. Μ. Προβατάκης, «Λαογραφικά μουσεία και συλλογές στον ελλαδικό χώρο», στο: *Ελληνική Εταιρεία Λαογραφικής Μουσειολογίας*, Αθήνα 1994 και Τέτη Χατζηνικολάου, «Εισαγωγή», στο: «Μουσεία και λαϊκός πολιτισμός», *Εθνογραφικά* τ. 12-13 (2003), σ. 11-26.
4. Με βάση τον Νόμο 2557/1997 το ΥΠ.ΠΟ. εξουσιοδοτήθηκε για την πιστοποίηση των μη κρατικών μουσείων. Ο νεότερος Νόμος 3028/2002 «για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» κάνει σαφή αναφορά στον θεσμό του μουσείου και θέτει ισχυρότερες βάσεις για την ανάπτυξη ενός συστήματος πιστοποίησης των κρατικών και μη μουσείων και την ανάπτυξη καλύτερων προϋποθέσεων για την προστασία των συλλογών με ειδική αναφορά στη νεότερη πολιτισμική κληρονομιά (Δ. Βουδούρη, «Το νέο θεσμικό πλαίσιο των μουσείων στην Ελλάδα υπό το φως της διεθνούς εμπειρίας», *Εθνογραφικά*, τ. 12-13 (2003), σ. 81-92).

τολισμένα σε ένα συγκεκριμένο ερευνητικό αντικείμενο, όπως π.χ. είναι η ναυτική ιστορία και παράδοση, το θέατρο και ο κινηματογράφος, η φυσική ιστορία, οι επιστήμες και η τεχνολογία κ.λπ., είτε είναι πολυσυλλεκτικά, καλύπτουν δηλαδή περισσότερους από έναν επιστημονικούς κλάδους.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΠΛΗΘΟΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ - ΣΥΛΛΟΓΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ - ΣΥΛΛΟΓΕΣ	124
ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΟΥΣΕΙΑ - ΣΥΛΛΟΓΕΣ	28
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ - ΣΥΛΛΟΓΕΣ	52
ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ - ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΕΣ	21
ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ	10
ΆΛΛΑ	16
ΣΥΝΟΛΟ	251

Πηγή: ΥΠ.ΠΟ., δικτυακός κόμβος «Οδυσσέας»

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει τα δέκα σημαντικότερα από άποψη επισκεψιμότητας μουσεία της Ελλάδας. Στα στοιχεία του πίνακα δεν περιλαμβάνονται οι δωρεάν εισοδοί του κοινού στα μουσεία.

ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

ΜΟΥΣΕΙΟ (1992-ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2000)	ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	3.329.469
ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ	2.587.181
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΕΛΦΩΝ	2.339.343
ΜΟΥΣΕΙΟ - ΠΑΛΑΤΙ ΙΠΠΟΤΩΝ ΡΟΔΟΥ	1.881.808
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΟΛΥΜΠΙΑΣ	1.867.541
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	717.121
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΡΟΔΟΥ	637.081
ΜΟΝΗ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ	418.260
ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΕΡΑΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	414.861
ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (1998-2000)	345.555

Πηγή: Τ.Α.Π.Α.

Από τον πρώτο πίνακα διαπιστώνεται ότι το 50% περίπου του συνολικού αριθμού των μουσείων της χώρας είναι αρχαιολογικά. Συνυπολογίζοντας και άλλα, ενδεικτικά επίσης, στοιχεία του ΥΠ.ΠΟ. όπως μέγεθος οικονομικών επενδύσεων, ανάπτυξη υποδομών και νέων αναπτυξιακών ενεργειών, χρονοδιαγράμματα κ.λπ., γίνεται φανερό ότι το περιορισμένο ούτως ή άλλως ενδιαφέρον που έχει επιδείξει το επίσημο κράτος για την προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς της χώρας είναι στραμμένο προς το απώτερο, αρχαιοελληνικό παρελθόν.

Ο δεύτερος πίνακας καταγράφει τις προτιμήσεις και τις επιλογές των επισκεπτών. Γίνεται επίσης φανερό ότι το λαογραφικό μουσείο παραμένει έξω από τα ενδιαφέροντα του κοινού⁵. Την ερμηνεία για τις προτιμήσεις τόσο της Πολιτείας όσο και του κοινού την εμπεριέχει ως ένα βαθμό η ίδια η ιστορία του θεσμού στην Ελλάδα, που από τις απαρχές του απέκτησε έναν μονοδιάστατο αρχαιολογικό και αρχαιογνωστικό προσανατολισμό. Συνοπτικά σημειώνεται ότι το 1829 ιδρύθηκε το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αίγινα⁶ και για ένα μεγάλο διάστημα ένα πλήθος διαταγμάτων, νόμων και συναφών πράξεων μαρτυρούσε το ενδιαφέρον του κράτους και της αστικής λογισσύνης για τη συλλογή, την προστασία και την έκθεση μνημείων της πολιτισμικής κληρονομιάς της αρχαιότητας⁷. Στη συνέχεια, ωστόσο, η, σε οποιαδήποτε βαθμό, πολιτική εγκαθίδρυσης δημόσιων θεσμών (όπως είναι αυτός του μουσείου) εμφανίζεται να συμβαδίζει με την κυρίαρχη ιδεολογία της ελληνικής εθνικής ενότητας⁸ του

5. Βλ. Ρωζάνη Κωνσταντζόγλου, «Λαογραφικά μουσεία, “λαϊκός πολιτισμός” και το “κοινό” των μουσείων», *Εθνογραφικά* τ.12-13 (2003), σ. 33-46, όπου μεταξύ των άλλων γίνεται λόγος για τις «έρευνες κοινού» που εξετάζουν, αναλύουν, ερμηνεύουν και αξιολογούν τόσο τα στατιστικά στοιχεία, αλλά και διάφορους παράγοντες, όπως την κοινωνική ταυτότητα των ομάδων και των μελών που επισκέπτονται ή δεν επισκέπτονται ένα μουσείο, το φύλο, κλπ., την εμπειρία και τις σημασίες που παράγονται από τη σχέση τους με το μουσείο κλπ.
6. Διευθυντής του ορίζεται ο Ανδρέας Μουστοξύδης. Λίγα χρόνια αργότερα (το 1834) ψηφίζεται με εισήγηση του Ludwig von Maurer ο πρώτος νόμος «περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών», πβ. Τέτη Χατζηνικολάου, *όπ.*, σ. 12. Γενικότερα βλ. Δάφνη Βουδούρη, *Κράτος και μουσεία. Το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων*, Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2003.
7. Βλ. Ανδρ. Γκαζής, «Η έκθεση των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909), Ιδεολογικές αφετηρίες - πρακτικές προσεγγίσεις», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73(1999), σ. 45-53. Γενικότερα βλ. Αγγελική Κόκκου, *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Ερμής, Αθήνα 1977· Δάφνη Βουδούρη, *Κράτος και μουσεία... όπ.* Συνοπτικά θα μπορούσε να σημειωθεί ότι την περίοδο αυτή ο ελληνικός εθνικισμός και οι εθνικές αφηγήσεις ήταν ακόμα συνδεδεμένες με τις ιδέες και τα φιλελεύθερα μηνύματα του αισιόδοξου ακόμα ελληνικού διαφωτισμού, βλ. γενικότερα Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Αθήνα 1978, σ. 15-47.
8. Η Έλλη Σκοπετεά προσδιορίζει ως θεωρητικό της ιδεολογίας της εθνικής συνέχειας, σε ένα μεγάλο βαθμό, τον Κ. Παπαρηγόπουλο, αν και θεωρεί ότι αυτός ο ρόλος θα μπορούσε να προσδιορίζει, μέσα στη συγκεκριμένη εθνικιστική πράξη και λογική του 19ου αιώνα, και οποιονδήποτε άλλο, βλ. ενδεικτικά Έλλη Σκοπετεά, *Το πρότυπο Βασίλειο και η μεγάλη ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα 1988, σ. 15. Ο Ν. Πολίτης εμφανίζεται να ακολουθεί τον ιστοριογραφικό και ιδεολογικό λόγο του Κ. Παπαρηγόπουλου τη στιγμή τουλάχιστον που καταθέτει την εργασία του *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων*, βλ. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων: Νεοελληνική μυθολογία*, τ. Α', εν Αθήναις, μέρος Α', 1871 και μέρος Β', 1874.

19ου αιώνα και να ασκείται στη βάση μιας μονοδιάστατης αντίληψης για τον ελληνικό πολιτισμό με ύψιστο σημείο αναφοράς του τον αρχαιοελληνικό. Το τελευταίο είχε ως αποτέλεσμα να αγνοηθεί για μεγάλο διάστημα η πολιτισμική παραγωγή και τα αποθέματα της υλικής μνήμης των χρόνων του Βυζαντίου⁹ και ακόμα περισσότερο ο νεώτερος πολιτισμός, ο υλικός ειδικότερα πολιτισμός και η χειροτεχνική παραγωγή των νεότερων χρόνων. Δεν είναι π.χ. τυχαίο ότι ακόμα και σήμερα τα κρατικά, κατά κάποιο τρόπο, λαογραφικά μουσεία είναι μόνο τρία: α) το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, που ιδρύθηκε το 1918 ως Μουσείο Ελληνικών Χειροτεχνημάτων, β) το Λαογραφικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, που ιδρύθηκε το 1970 ως Ν.Π.Δ.Δ. και γ) το Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Οργάνων Φοίβου Ανωγειανάκη - Κέντρο Εθνομουσικολογίας, που ιδρύθηκε το 1991¹⁰. Αντίθετα, τα αρχαιολογικά μουσεία είναι σχεδόν στο σύνολό τους κρατικά. Θεωρούμε ότι αυτές οι ιεραρχημένες αξιολογήσεις του πολιτισμικού παρελθόντος και η ιδεολογική χρήση των αρχαίου ελληνικού παρελθόντος διαμόρφωσαν στο πέρασμα των χρόνων ισχυρά στερεότυπα και παγίωσαν συγκεκριμένες, αρχαιολατρικές στάσεις και προτιμήσεις στο κοινωνικό σώμα. Φαίνεται ότι η ανθεκτικότητα αυτών των στερεότυπων είναι ακόμα αισθητή παρά την παραγωγή και τη διάχυση των νέων επιστημονικών και ακαδημαϊκών κατευθύνσεων της Ιστορίας, της Αρχαιολογίας και της Λαογραφίας, αλλά και τις θετικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια τόσο στο θεσμικό επίπεδο¹¹ για την προστασία ολόκληρης της πολιτισμικής κληρονομιάς, επομένως και της νεώτερης, όσο και στην ίδια τη μουσειακή θεωρία και πράξη. Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι αν η μελέτη του λαϊκού πολιτισμού και η αναπαραγωγή του τελευταίου στα λαογραφικά μουσεία, η ιστορία επίσης της ιδεολογικής τους συνιστώσας, μπορούσαν από την έναρξή τους να πάρουν μια διαφορετική κατεύθυνση, που θα επέτρεπε την ανίχνευση της ιστορικότητας του υλικού βίου και πολιτισμού της παραδοσιακής κοινωνίας και την μουσειακή αναπαράστασή του. Ο λόγος και η πράξη του Νικό-

9. Βλ. ενδεικτικά Όλγα Γκάρτζιου, «Από την ιστορία του Βυζαντινού Μουσείου. Τα πρώτα χρόνια», *Μνήμων* 11 (1986), σ. 54-73.

10. Βλ. Δάφνη Βουδούρη, «Το νέο νομικό πλαίσιο των μουσείων στην Ελλάδα υπό το φως της διεθνούς εμπειρίας», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 89, σημ. 12.

11. Τέτη Χατζηνικολάου, «Νομική προστασία των λαογραφικών αντικειμένων» στο: *Λαογραφικά Μουσεία και συλλογές. Οργάνωση - λειτουργία, εκπαιδευτικό Σεμινάριο (7-10 Μαΐου 1985)*, ΥΠ.Π.Ο. - Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1988, σ. 83-86. Βλ. κυρίως για το νέο θεσμικό πλαίσιο, που δημιουργεί και για την νεότερη πολιτισμική κληρονομιά ο Νόμος 3028/2002, Δάφνη Βουδούρη, «Το νέο νομικό πλαίσιο των μουσείων στην Ελλάδα υπό το φως της διεθνούς εμπειρίας», *όπ.*, σ. 81-92.

λαου Πολίτη θεωρούμε ότι θα πρέπει να άσκησε μίαν επίδραση, που ίσως σπμάδεψε την κατοπινή πορεία του λαογραφικού μουσείου και γενικότερα την έρευνα του υλικού βίου και πολιτισμού και γι' αυτό θα επιχειρηθεί να ανιχνευτεί η θέση του και η πράξη του, οι επιλογές και κατευθύνσεις του για το προαναφερόμενο θέμα, σε συνάρτηση με το ιστορικό και κυρίαρχο ιδεολογικό πλαίσιο που κλήθηκε να δράσει. Εκείνο που μπορεί στο σημείο αυτό να επισημανθεί είναι ότι καθυστέρησε αρκετά η πραγματική και άμεση προσγραφή του υλικού πολιτισμού στο ερευνητικό πεδίο της Λαογραφίας, με άμεση συνέπεια την μη εθνογραφική καταγραφή και μελέτη μίας σημαντικής συνιστώσας του λαϊκού/παραδοσιακού πολιτισμού και της κοινωνίας. Και με άμεση επίσης συνέπεια την αργοπορημένη έκθεση/ αναπαράσταση αυτού του πολιτισμού στα λαογραφικά μουσεία. Όταν δε αυτή προχώρησε, συνδέθηκε με τη θεωρία και την ιδεολογία της νέο-ελληνικότητας, που ωθούσε στην αναζήτηση της αισθητικής διάστασης στα χειροτεχνικά αντικείμενα και στη μονοδιάστατη συχνά ανακήρυξή τους σε αντικείμενα τέχνης και αισθητικής¹². Το αποτέλεσμα ήταν τα επιλεκτικά συγκεντρωμένα στοιχεία του υλικού πολιτισμού των δύο τελευταίων αιώνων ελάχιστα να αποτελούν ιστορικά τεκμήρια για την ανίχνευση της ιστορικότητας της παραδοσιακής κοινωνίας και του λαϊκού πολιτισμού. Οι λόγοι και οι παράγοντες, που επέδρασαν στην επικράτηση αυτής της ιδεολογικής και επιστημονικής προσέγγισης του αντικειμένου λαϊκός πολιτισμός, «λαός» ή της προγενέστερης προσέγγισής τους με την επίδραση της θεωρίας της συνέχειας, έχουν αυτο-κριτικά αναλυθεί και ερμηνευτεί από την πλευρά της ίδιας της Λαογραφίας¹³. Είναι δε σημαντικό να τονισθεί ότι ο αυτοκριτικός της λόγος και ο διάλογος, που ανέπτυξε στη συνέχεια με τις επιστήμες της Ιστορίας, της Ανθρωπολογίας και με άλλες συναφείς επιστήμες, την

12. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η ίδρυση του «Μουσείου Ελληνικών Χειροτεχνημάτων» το 1918 από τον Γ. Δροσίνη, που σύντομα μετονομάστηκε σε «Εθνικόν Μουσείον Κοσμητικών Τεχνών» και στη συνέχεια σε «Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης». Καθίσταται ενδεικτικό ότι στο προαναφερόμενο μουσείο η μουσειακή πρακτική εκδηλώνεται από την αρχή με στόχο η *διά της σπουδής των εν αυτώ συγκεντρωμένων αντικειμένων δημιουργία εθνικής κοσμητικής τέχνης κατά τας ποικίλας αυτής εφαρμογάς για το Μουσείο και την εξέλιξή του σε σύγχρονο εκπαιδευτικό, ερευνητικό και κοινωνικό πολιτιστικό θεσμό*, βλ. Ελένη Ρωμαίου-Καρασταμάτη, «Το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης», *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου με θέμα «Λαογραφικά Μουσεία στην Ελλάδα. Μορφές - εξέλιξη - προοπτικές»*, Αθήνα 1997, σ. 15-18.

13. Βλ. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας, ό.π.*, Αθήνα 1978, σ. 15-47· Στ. Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον, Αθήνα 1987· Μ. Γ. Μερρακλής, *Η συνηγορία της Λαογραφίας*, Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη - Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σ. 147-153.

οδήγησε σε νέες θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις του αντικειμένου της. Καθίστανται ενδεικτικά τα θετικά αποτελέσματα που υπάρχουν ήδη στο πεδίο μελέτης του νεότερου υλικού πολιτισμού και στον χώρο της «λαογραφικής» μουσειολογίας.

Σημειώνεται καταρχήν ότι μια πρώτη επίσημη, κρατική μέριμνα για την καταγραφή στοιχείων του νεοελληνικού πολιτισμού αρχίζει το 1857, όταν ο υπουργός επί των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης Κ. Χριστόπουλος, ενστερνιζόμενος το κήρυγμα του Σπ. Ζαμπέλιου, απευθύνει εγκύκλιο προς τους εκπαιδευτικούς της χώρας, με την οποία παροτρύνονται να συλλέγουν ήθη, έθιμα και κείμενα σε ιδιοματική γλώσσα¹⁴. Το εκδηλούμενο ενδιαφέρον για τις παραδόσεις, συνήθειες και έθιμα συμβαδίζει σε γενικές γραμμές με αυτό που εκδηλώνεται και στις άλλες χώρες. Στον αιώνα δηλαδή όπου δομούνταν και συγκροτούνταν τα έθνη - κράτη η ανάγκη συγκρότησης και ανάδειξης ενός κοινού εθνικού πολιτισμού¹⁵ και ταυτότητας καλύφθηκε παντού από την ανακάλυψη ή την επινόηση ενός εξιδανικευμένου, μυθοποιημένου, οπωσδήποτε όμως αποτελεσματικού αγροτικού παραδοσιακού παρελθόντος, ικανού να στηρίξει τα επιχειρήματα περί ενός δημιουργικού πολιτισμικά λαού και να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας κοινής συλλογικής συνείδησης. Έτσι αλλού νωρίτερα και αλλού αργότερα¹⁶, στον ευρωπαϊκό τουλάχιστον χώρο, η αστική τάξη και η λογισσύνη της στράφηκαν προς τον λαϊκό πολιτισμό και αναγνώρισαν σε αυτόν και στον κοινωνικό του φορέα τα γνήσια πολιτισμικά χαρακτηριστικά και τις αξίες όλου του έθνους. Ως κοινωνικός του φορέας και θεματοφύλακός του αναγνωρίσθηκε ο φτωχός αγράμματος αγροτικός κόσμος¹⁷, ένας ωστόσο κόσμος, που η ιστορική του πραγματικότητα και ο πολιτισμός του στον 19ο αιώνα κάθε άλλο παρά ταίριαζαν με τον ειδυλλιακό και ρομαντικό τρόπο που τα προσέγγιζε η αστική διανόηση

14. Στίλπων Π. Κυριακίδης, «Ν. Γ. Πολίτης», *Λαογραφία Ζ'* (1923), σ. θ' - κστ'.
15. Ενδεικτικά βλ. F.E.S Kaplan (ed.), *Museums and the Making of Ourselves. The Role of Objects in National Identity*, Leicester University Press, London/New York 1994.
16. Βλ. P. Burke, *Popular Culture in Early Europe*, Wildwood House, Aldershot England 1988. Γενικότερα για τον τρόπο που οι εθνικές Λαογραφίες προσέγγισαν το ερευνητικό τους αντικείμενο βλ. Μ. Γ. Μερακλής, *Η συνηγορία της Λαογραφίας, ό.π.*, όπου και η σχετική, ευρωπαϊκή κυρίως, βιβλιογραφία.
17. Ειδικότερα για την ανακάλυψη του αγροτικού κόσμου ως λαού και για την παράστασή του στα μουσεία βλ. St. Papadopoulos, «La découverte muséologique du paysan en Grèce», *Muséum*, vol. 139 (1983), σ. 164-167. Ενδεικτικά επίσης βλ. Mark Maure, «Nation, paysan et musée. La naissance des musées d'Ethnographie dans les pays scandinaves (1870-1904)», *Terrain*, vol. 20 (1993), σ. 147-157.

και ελίτ. Σε γενικές, ωστόσο, γραμμές και με οποιαδήποτε εκδοχή κι αν εκφράστηκε η εθνική ιδεολογία και πράξη στην Ευρώπη του 19ου αιώνα, είτε δηλαδή με τη γαλλική, είτε με τη γερμανική, είτε με την αγγλοσαξονική, διαπιστώνουμε ότι βασιζόταν, αλλού περισσότερο κι αλλού λιγότερο, πάνω σε μεταφυσικές παραστάσεις, σε παραστάσεις δηλαδή που εκ των πραγμάτων δεν θα μπορούσαν και δεν μπορούν να συμβαδίζουν με την ιστορική πραγματικότητα του λαϊκού/αγροτικού πολιτισμού. Ειδικότερα, η γερμανική ρομαντική εκδοχή του εθνικισμού συμπυκνώθηκε στην άποψη *ότι η οργανωτική αρχή των πολιτισμικών χαρακτηριστικών είναι το πνεύμα των ανθρώπων, ένα «κοινό πνεύμα»*, στη βάση του οποίου συναρθρώνεται η πολιτισμική παράδοση κάθε συνόλου¹⁸.

Η ρομαντική εκδοχή του γερμανικού εθνικισμού φαίνεται ότι άσκησε μια μεγαλύτερη επίδραση στον ελληνικό ρομαντικό εθνικισμό και στους αστούς διανοούμενους του 19ου αιώνα. Η θεωρία του Φαλμεράγιερ¹⁹ θεωρήθηκε ότι συνιστούσε έναν βασικό λόγο για την αναζήτηση πολιτισμικών στοιχείων, που θα τεκμηριώναν τη συνέχεια του έθνους και των αξιών του από την αρχαιότητα ως το παρόν και θα συνέβαλαν, ως πολιτισμική κληρονομιά του παρόντος (ως παράδοση), στη διαδικασία συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας και

18. Βλ. ενδεικτικά Αλ. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας*, όπ., σ. 17-31, όπου παρουσιάζονται και κρίνονται οι εκδηλώσεις των δύο βασικών εκδοχών της αστικής εθνικής ιδεολογίας στην Ευρώπη σε σχέση με το διαφοροποιημένο περιεχόμενο που δίνουν τόσο στην έννοια «λαός», όσο και στην επιστήμη της Λαογραφίας. Σε γενικές γραμμές η μία εκδοχή είναι αυτή που της έδωσε η Γαλλική Επανάσταση και η άλλη αυτή που της έδωσε ο γερμανικός εθνικισμός. Και οι δύο βέβαια στοχεύουν στην κατασκευή ενός λαού με ενιαία εθνική συνείδηση, αναγκαία προϋπόθεση τόσο για την εσωτερική συνοχή του κράτους, όσο και για την οριοθέτησή του προς τα έξω. Η αστική εθνική ιδεολογία της Γαλλίας πρόβαλε τις κοινωνικές αξίες ισότητα, δημοκρατία, ελευθερία, προκειμένου να αναπτύξει την εθνική συνείδηση. Πρόκειται για αξίες που εξασφαλίζουν την συνοχή της κοινωνίας και είναι ικανές να διευκολύνουν θεωρητικά το ξεπέρας των ανισοτήτων του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας υποβάλλοντας την ιδέα ενός ενιαίου λαού. Το προβάδισμα δόθηκε στην έννοια κοινωνία και το γεγονός αυτό καθόρισε θετικά την εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών. Αντίθετα, το εθνικό κίνημα της Γερμανίας στήριξε την έννοια του έθνους όχι σε κοινωνικές αξίες, που θα δημιουργούσαν μια κοινωνία ισότητας ίσως και παγκόσμιας, αλλά στις αξίες της κοινής φυλετικής καταγωγής, στην κοινή πολιτισμική παράδοση (που χάνεται, όπως σημειώθηκε, στα βάθη του Μεσαίωνα), σε αξίες δηλαδή που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν, για να τονίσουν τη διαφορετικότητα, την φυλετική ιεράρχηση – η οποία κατέτασσε βέβαια το γερμανικό έθνος στο ανώτερο πεδίο. Έτσι η εθνική συνείδηση και ιδεολογία της Γερμανίας δομήθηκε πάνω σε μια υπερϊστορική ιδέα ενός εθνικού πνεύματος.

19. Βλ. Γ. Βελουδής, *Ο Jacob Philip Fallmerayer και η γένεση του ελληνικού ιστορισμού*, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, Αθήνα 1982.

συνείδησης. Το αποτέλεσμα ήταν η σταδιακή επικράτηση μιας προσέγγισης, που στηρίχθηκε περισσότερο στην υπερβατική έννοια της ελληνικής ψυχής, στην αναζήτηση της αδιάλειπτης δημιουργικότητάς της στον χρόνο και τον τόπο και στην αρχαιολατρία. Στο προαναφερόμενο κυρίαρχο ιδεολογικό και πνευματικό κλίμα, η αποκαλούμενη λαογραφική κίνηση της εποχής ανέπτυξε έναν αρχαιογνωστικό προσανατολισμό, τον οποίο ακολούθησε ο Ν. Πολίτης, τουλάχιστον στη νεαρή του ηλικία, οπότε εκδίλωσε το ενδιαφέρον του και την συμπόρευσή του. Ήδη από το 1870 ήταν μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού, σύντομα έγινε μέλος της πενταμελούς Επιτροπής, που ανέλαβε την συλλογή και την δημοσίευση «ανεκδότων νθών και εθίμων, μύθων, παροιμιών, αιγιμάτων και παντοίας γλωσσογραφικής ύλης του λαού της Ελλάδος»²⁰ και τον επόμενο χρόνο, μόλις δεκαεννέα ετών, δημοσίευσε την εργασία του *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων: νεοελληνική μυθολογία*²¹. Το προαναφερόμενο πόνημα ήταν προϊόν της συμμετοχής του σε διαγωνισμό, που προκήρυξε το περιοδικό *Πανδώρα*. Το γενικότερο θέμα του *Ροδοκανάκειου* διαγωνισμού ήταν να συλλεχθώσιν όσων πλείστων ελληνικών τόπων τα ελληνικά ήθη και έθιμα και συνήθειαι και να προβληθώσι προς τα εν τοις σωζομένοις συγγραφεύσι μνημονεύόμενα, όπως γνωσθή η τούτων ταυτότης και διαφορά²². Η προϋπάρχουσα επομένως λόγια κίνηση, που σε γενικές γραμμές θέτει ως στόχο τη συλλογή γλωσσικών κυρίως και άλλων μνημείων της ελληνικής αρχαιότητας, ζώντων παρά τω νυν ελληνικό λαώ...²³, αποτελεί ίσως τη βάση για την ανάπτυξη του αρχαιογνωστικού προσανατολισμού που πήρε λίγο αργότερα η Λαογραφία και συνακόλουθα την εξήγηση για το περιορισμένο σε αυτή τη φάση ενδιαφέρον της για τη συλλογή, έκθεση και μελέτη των υλικών αντικειμένων του παραδοσιακού πολιτισμού.

Στη συνέχεια ο Ν. Πολίτης μετά τις σπουδές του στη Γερμανία και στα πλαίσια των ακαδημαϊκών και άλλων σημαντικών του δραστηριοτήτων (υφηγητής το 1882, Τμηματάρχης Μ. Εκπαίδευσης του Υπ. Παιδείας το 1884 και στη συνέχεια, το 1887, Γενικός Επιθεωρητής) εμφανίζεται να ασκεί ο ίδιος

20. Σε συνεργασία με τον Σπυρίδωνα Λάμπρο δημοσίευσε μέρος αυτού του υλικού με τίτλο *Νεοελληνικά ανέλεκτα Παρνασσού* (πρβλ. Δ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην ελληνική Λαογραφία*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978, σ. 66).

21. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων...*, ό.π.

22. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, ό.π., σ. ια'.

23. Βλ. *Περιοδικόν του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου της Κωνσταντινουπόλεως* 4 (1865-1870), σ. 143-144. Σε επόμενους τόμους του ίδιου περιοδικού δημοσιεύονται εκθέσεις, που βασίζονται στα αποτελέσματα διαγωνισμών (π.χ. του *Ζωγράφειου*) με ίδιο στόχο και περιεχόμενο.

πλέον μίαν επίδραση στους κύκλους της διανόησης και στους χώρους που χαράσσουν την κρατική εκπαιδευτική και πολιτιστική πολιτική. Η όλη του δραστηριότητα και η καθολική αναγνώριση της προσωπικότητάς του μας επιτρέπει να κάνουμε την υπόθεση ότι από εδώ και στο εξής θα πρέπει να ήταν εκείνος που θα διαμόρφωνε το πλαίσιο προσέγγισης και μελέτης του λαϊκού πολιτισμού. Είναι επίσης λογικό να υποθέτουμε ότι οι σημαντικές γνώσεις του αλλά και η αγάπη του για το αντικείμενο θα τον κατηύθυναν προς την αποιδεολογικοποίηση του αντικειμένου έρευνας της επιστήμης, που ο ίδιος είχε ήδη προαναγγείλει (1887) και υπηρετούσε με πολλούς τρόπους. Κατά πόσο όμως ο ώριμος Νικόλαος Πολίτης αναζήτησε και προσέγγισε τον λαϊκό πολιτισμό με βάση τα ιστορικο-κοινωνικά του συμφραζόμενα και κατά πόσο είχε την πρόθεση και τη δυνατότητα να στενέψει τα περιθώρια εμπλοκής της εθνικής ιδεολογίας στον υπό διαμόρφωση ερευνητικό λόγο; Ένα βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση της λαογραφικής θεωρίας και πρακτικής του Ν. Πολίτη και για την πορεία της επιστήμης της Λαογραφίας αποτελεί το κατά πόσο προώθησε την εθνογραφική έρευνα του υλικού βίου, κατά πόσο επέμενε στη συλλογή των υλικών τεκμηρίων του και στην ίδρυση αντίστοιχων μουσείων.

Από τη μελέτη του έργου του προκύπτει ότι πράγματι ο Ν. Πολίτης εκδήλωσε ενδιαφέρον και για τη συλλογή εθνολογικού - εθνογραφικού υλικού και ότι ο ίδιος πρότεινε την σφαιρική μελέτη του ελληνικού πολιτισμικού παρελθόντος, όπου ο λαϊκός πολιτισμός, οι παραδόσεις, οι συνήθειες και τα έθιμα προσλαμβάνουν την ίδια αξία με αυτήν των σημαντικών γεγονότων και των υψηλών πολιτισμικών επιτευγμάτων. Οι δραστηριότητές του προς αυτήν την κατεύθυνση είναι αρκετές και καταφέρνει να δημιουργήσει ένα ρεύμα, που έχει απήχηση στους πνευματικούς κύκλους, στη λογοτεχνία ειδικότερα²⁴, στον εκπαιδευτικό χώρο, στα ανώτερα αστικά κοινωνικά στρώματα. Με τη δική του π.χ. ενεργή συμμετοχή και δράση ιδρύεται η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος το 1882, της οποίας το καταστατικό προβλέπει τη συλλογή *ιστορικής και εθνολογικής ύλης και αντικειμένων και τη σύσταση μουσείου και αρχείου περιλαμβανόντων τα τοιαύτα μνημεία του εθνικού βίου*²⁵. Πρόκειται για την πρώτη ουσιαστικά προσπάθεια συλλογής και προστασίας αντικειμένων και στοιχείων του παραδοσιακού λαϊκού πολιτισμού. Οι προαναφερόμενοι ιδρυτικοί στόχοι της Εταιρείας υλοποιούνται με την ίδρυση του Ιστορικού και Εθνολο-

24. Μ. Vittì, *Η γενιά του τριάντα*, Ερμής, Αθήνα 1989. Γενικότερα βλ. Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα 1975, σ. 353-358.

25. Γ. Λάππας, *Τα 100 χρόνια της Ιστορικής-Εθνολογικής Εταιρείας και του μουσείου της (1882-1982)*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία, Αθήνα 1982.

γικού Μουσείου²⁶, του πρώτου δηλαδή Μουσείου που έχει ως αποστολή τη συγκέντρωση ιστορικών και πολιτισμικών στοιχείων της νεώτερης ιστορικής περιόδου. Νωρίς, ωστόσο, δίνεται έμφαση στην ιστορία των μεγάλων γεγονότων (στην ελληνική επανάσταση του 1821 και στους πρωταγωνιστές της) και σταδιακά τα συλλεκτικά / ερευνητικά ενδιαφέροντα του Μουσείου στρέφονται περισσότερο προς την συλλογή και έκθεση τεκμηρίων της νεότερης εθνικής ιστορίας και λιγότερο του λαϊκού βίου και πολιτισμού. Καθίσταται ενδεικτικό ότι το Μουσείο θα μετονομαστεί σε Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, μετονομασία που εξωτερικεύει την εμπλοκή του στα ιδεολογικά κελύσματα της εθνικής ιδεολογίας για τη συγκρότηση μιας εθνικής ιστορίας, ταυτότητας και πολιτισμού. Μια άλλη ενδεικτική κίνηση του Ν. Πολίτη αποτελεί η εγκύκλιος που έστειλε το 1887 ως Γενικός Επιθεωρητής του Υπουργείου Παιδείας, με την οποία ενθαρρύνει τους εκπαιδευτικούς να συγκεντρώσουν λαογραφικό υλικό του τόπου τους²⁷. Πρόκειται για μια πρώτη ενέργεια, που δείχνει ότι ο ίδιος, εκτός από την αναζήτηση των κοινών στοιχείων μεταξύ του αρχαίου και του νεότερου ελληνισμού, «των ζώντων μνημείων της αρχαιότητας», στρέφει το ερευνητικό βλέμμα του και προς τον ίδιο τον νεοελληνικό πολιτισμό και τα επιτεύγματά του. Καθίσταται π.χ. ενδεικτικό ότι προς το τέλος του 19ου αιώνα εκδηλώθηκε, κάτω ίσως και από την επίδραση που ασκούσε η προσωπικότητά του και η δράση του, ένα ενδιαφέρον για την κεντητική, υφαντική κ.λπ., που εκπορευόταν από γυναικείους, φιλανθρωπικούς κυρίως, φορείς με στόχο την εκμάθηση κοσμητικών κυρίως τεχνών²⁸ για την εξασφάλιση βιοπορισμού στις γυναίκες. Παρενθετικά, ωστόσο, σημειώνω ότι αξίζει να διερευνηθεί περισσότερο η καταρχήν διαπίστωση ότι η βιοτεχνική γυναικεία δραστηριότητα αυτής της περιόδου δεν έχει ως πολιτιστικό πρότυπο την κατά τόπους παράδοση, αλλά αποτελεί περισσότερο προϊόν μιας αθρόας εισαγωγής ευρωπαϊκών μοντέλων, πατρών και σχεδίων,

26. Μαρία Μινώτου, «Η συμβολή της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας για τη διάδοση του λαογραφικού υλικού από το τέλος του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα», στο ΥΠ.ΠΟ. - Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, *Λαογραφικά μουσεία στην Ελλάδα: Μορφές, εξέλιξη, προοπτικές*, Αθήνα 1997, σ. 25-27.

27. Βλ. Στιλ. Κυριακίδης, «Ν. Γ. Πολίτης», *όπ.*, σ. ιζ'. Πρβλ., Δημ. Λουκάτος, *Εισαγωγή...*, *όπ.*, σ. 65-67, όπου και σημειώνεται ότι για πρώτη φορά χρησιμοποιείται ο όρος «Λαογραφία» στη θέση των όρων «Παραδόσεις», «έθιμα», συλλογικές δηλαδή εκφράσεις. Πρβλ. Τ. Χατζηνικολάου, «Εισαγωγή», *Εθνογραφικά*, *όπ.*, σ. 12.

28. Το φαινόμενο θα ενισχυθεί αργότερα (με τη δράση του Συλλόγου «Εργάνη Αθηνά») και ειδικότερα με τη δράση του Λυκείου Ελληνίδων, που συμπεριλαμβάνει στους σκοπούς του και τη διάσωση της λαϊκής - εθνικής τέχνης. Ενδεικτικά βλ. Αγγ. Χατζημιχάλη, «Λαϊκή τέχνη - μουσεία, συλλογαι», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία*, τ. 10 (1934), λήμμα «Ελλάς», σ. 844-845. Γενικότερα για τη δράση και τους σκοπούς του Λυκείου Ελληνίδων βλ. Ελένη Μπόμπου-Πρωτόπαπα, *Το Λύκειον των Ελληνίδων 1911-1991*, Αθήνα 1993.

που συνδιαμόρφωναν εν τέλει το παραδοσιακό πρότυπο.

Το 1890 ο Ν. Πολίτης εκλέγεται καθηγητής της «Μυθολογίας και της Ελληνικής Αρχαιολογίας» στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η ακαδημαϊκή του θέση και το αντικείμενό της, η κλασική του παιδεία και η πνευματική του γενικότερα πορεία, μάλλον κατέστησαν περισσότερο συνειδητή την επιλογή του και την εσωτερική του ανάγκη να συντελέσει στην ανάδειξη ενός ισχυρού εθνικού πολιτισμού, που θα διέθετε ιστορικό βάθος, διάρκεια και συνέχεια ως το παρόν. Θεωρώ σκόπιμο να σημειώσω στο σημείο αυτό ότι δεν είναι απαραίτητο να θεωρήσουμε ως δεδομένη την εκφορά εκ μέρους του Ν. Πολίτη δύο ανταγωνιστικών ιδεολογιών και επιστημονικών επιλογών, ούτε να αποδώσουμε σε αυτόν και στην εποχή του τη δική μας πρόσληψη για την έννοια και την ιδεολογία της εθνικής συνέχειας. Όμως δεν μπορεί να αγνοηθεί ότι η αναζήτηση της διαχρονικότητας, με μονάδες συχνά ανάλυσης που δεν είχαν ιστορικές αλλά υπερβατικές διαστάσεις, περιόριζε τα περιθώρια για τη μελέτη της ιστορικότητας των λαϊκών πολιτισμικών εκφράσεων²⁹ και των κοινωνικών τους φορέων και δεν επέτρεψε την ανάδειξη των πραγματικών πολιτισμικών συνεχειών ή τον εντοπισμό των τομών και των ρηγμάτων.

Η ίδρυση στη συνέχεια της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας το 1908 εξωτερίκευσε με αρκετή σαφήνεια το ευρύτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη και τη διάσωση των τεκμηρίων του λαϊκού πολιτισμού³⁰. Και είναι σημαντικό ότι στον κανονισμό της³¹ γίνεται σαφής αναφορά στον υλικό βίο³², στη συλλογή και στην

29. Για την μελέτη της ιστορικής διάστασης των λαογραφικών φαινομένων βλ. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *όπ.*, και της ίδιας, *Λαογραφικά μελετήματα*, τ. 2, Αθήνα 1993. Μ. Γ. Μερακλής, «Ιστορική Λαογραφία», *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα «Ελληνικός παραδοσιακός πολιτισμός: Λαογραφία και Ιστορία»*, Θεσσαλονίκη, 6-8 Νοεμβρίου 1998, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001. Για την ανίχνευση της ιστορικότητας της παραδοσιακής κοινωνίας και του πολιτισμού βλ. Βασιλική Ρόκου, *Η παραδοσιακή κοινωνία στο χρόνο της μεγάλης διάρκειας. Θεωρία της Λαογραφίας*, Ιωάννινα 1996.

30. Τα ενδιαφέροντά του για τη συγκέντρωση και μελέτη των νέων εθνικών πολιτισμικών στοιχείων αποτυπώνονται μεταξύ των άλλων και με την ίδρυση, το 1914, της Εθνικής Μουσικής Συλλογής και λίγο αργότερα (1918) με την ίδρυση του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών.

31. Για τον Κανονισμό της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας βλ. *Λαογραφία Α'* (1909), σ. 162-167.

32. Μια συνολική κριτική παρουσίαση της έρευνας του υλικού βίου στην Ελλάδα έχει κάνει ο Στ. Παπαδόπουλος στο βιβλίο του *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο (1900-1975)*, Ναύπλιο 1982. Βλ. συμπληρωματικά, Μ. Γ. Μερακλής, «Η μελέτη του υλικού πολιτισμού: Μια όχι άσκοπη αναδρομή», στο βιβλίο του ίδιου, *Θέματα Λαογραφίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999, σ. 75-90, όπου επισημαίνεται ότι το ενδιαφέρον για τον υλικό πολιτισμό δεν έλειψε ποτέ.

έκθεση των στοιχείων του, προκειμένου να υπάρξει σφαιρική μελέτη του λαϊκού βίου και πολιτισμού. Το γεγονός όμως ότι η συλλογή και καταγραφή αυτού του υλικού δεν στηρίζεται στην επιτόπια και εθνογραφική έρευνα επιστημόνων, αλλά στην φιλότιμη, ευαίσθητη, αλλά ερασιτεχνική ανταπόκριση εκπαιδευτικών και τοπικών λογίων, ίσως περιόριζε τη δυνατότητα απομάκρυνσης των λαογράφων, τοπικών λογίων κλπ., από τα προγενέστερα αρχαιολογικά στερεότυπα. Στο προγραμματικό διάγραμμα των θεμάτων της λαογραφικής ύλης που συνέταξε ο Ν. Γ. Πολίτης (1909) πράγματι δεν υπάρχουν αναφορές, που να υποδηλώνουν κάτι από τη «θεωρία της εθνικής συνέχειας», όμως αυτό δεν αποδεικνύει, όπως προαναφέρθηκε, ότι δεν υπήρχε η τάση, η διάθεση για την αναζήτησή της. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι ο προαναφερόμενος τρόπος συλλογής υλικού διαμόρφωσε σταδιακά και παγίωσε ένα συγκεκριμένο τρόπο συλλογής του λαογραφικού υλικού, που ελαχιστοποίησε ως κατοπινή μέθοδος της Λαογραφίας τα επιστημονικά κριτήρια συλλογής και καταγραφής του υλικού και κατέληξε, ίσως ανεξάρτητα από τις προθέσεις του εμπνευστή του Ν. Πολίτη, να περιορίσει τα περιθώρια για τη συνολική προσέγγιση και μελέτη του λαϊκού πολιτισμού. Οι αδυναμίες της προαναφερόμενης μεθόδου εμφανίζονται εντονότερες στο αντικείμενο του υλικού πολιτισμού, όπου το προς συγκέντρωση ή το συγκεντρωμένο υλικό δεν είναι τα ίδια τα εθνογραφικά στοιχεία, αλλά ο λόγος γι' αυτά. Διαπιστώνεται επομένως ότι αν και υπήρχε το επιστημονικό ενδιαφέρον για τη συλλογή και τη μελέτη του ίδιου του υλικού παραδοσιακού βίου και πολιτισμού και συνιστούσε πεδίο σπουδής της Λαογραφίας, ωστόσο, η μεθοδολογία συλλογής του ελάχιστα επέτρεπε να μετατραπεί αυτό σε αξιόπιστο ερευνητικό εγχείρημα, που θα επέτρεπε τη συλλογή εθνογραφικού υλικού³³, την εθνογραφική μελέτη του και την ίδρυση λαογραφικών μουσείων³⁴. Την μέχρι το 1970 περίπου πρόοδο της μελέτης του υλικού βίου και πολιτισμού την δίνουν οι αριθμοί των άρθρων που εμπεριέχει η

33. Δεν έλειπαν βέβαια και οι εξαιρετικές προσπάθειες ενθάρρυνσης του ενδιαφέροντος για την καταγραφή και την συλλογή όλων των στοιχείων του υλικού βίου και πολιτισμού (βλ. π.χ. Α. Μπλιαράκης, *Περιγραφή των αρχαίων τεχνουργημάτων, των γεωργικών και ποιμενικών εργαλείων*, 1882, ή την πρόταση εθνογραφικής - τεχνολογικής μελέτης που καταθέτει ο Ν. Γ. Χατζή-Ζωγίδης, «*Άγνυθες*», *Αθηνά* 10 (1898), σ. 541-555. Μια συνολική κριτική παρουσίαση της έρευνας του υλικού βίου στην Ελλάδα έχει κάνει ο Στ. Παπαδόπουλος στο βιβλίο του *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο, όπ.*
34. Σημειώνεται ότι και σε άλλες χώρες προηγείται επίσης το ενδιαφέρον για τη λαϊκή λογοτεχνία, την προφορική παράδοση, αλλά εκδηλώνεται σχετικά νωρίς και η φροντίδα για την ίδρυση μουσείων λαϊκής χειροτεχνίας, λαϊκής ζωής κλπ. Βλ. το παράδειγμα που δίνει ο Β. Πούχνερ, «*Σύγχρονοι προβληματισμοί για τα λαογραφικά μουσεία*», *Λαογραφία* 36 (1990-92) σ. 141-143, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Βιβλιογραφία της Ελληνικής Λαογραφίας (από το 1921-1965) όπου το κεφάλαιο του υλικού βίου, της βιοτεχνίας και της λαϊκής τέχνης είναι ιδιαίτερα πενιχρό σε σύγκριση με αυτό «των μνημείων του λόγου»³⁵.

Σε κάθε περίπτωση η επιστημονική και ιδεολογική, κατά βάση, στροφή του Ν. Γ. Πολίτη προς την ανάδειξη του νεότερου –εθνικού– πολιτισμού επηρέασε θετικά την λαογραφική έρευνα. Η ανάγκη, ωστόσο, του Ν. Γ. Πολίτη να αναδείξει την μοναδικότητα αυτού του πολιτισμού, τις συνέχειές του, χωρίς την αναφορά στις τομές, τις ρήξεις και τις διαστρωματώσεις του, το ξεχωριστό του ενδιαφέρον για τα μνημεία του λόγου σε σχέση με τα αντικείμενα του υλικού βίου³⁶ (όπως τουλάχιστον εμφανίζεται στο προγραμματικό διάγραμμα ύλης) και η μη ανάπτυξη, από μέρους του, ενός αυστηρού επιστημονικού πλαισίου για την προώθηση της εθνογραφικής καταγραφής του υλικού, περιόρισαν γρήγορα τα περιθώρια για τη συνολική μελέτη του λαϊκού πολιτισμού και της συγκεκριμένης κοινωνίας που τον ανέπτυξε. Το ερώτημα είναι αν οι εποχές και οι ιστορικές συνθήκες επέτρεπαν την ανάπτυξη και άλλου είδους προσεγγίσεων του λαϊκού πολιτισμού και των υλικών τεκμηρίων του. Νομίζω πως ναι, στον βαθμό που θα υπήρχε η πρόθεση αυτός ο πολιτισμός να τοποθετηθεί μέσα στα κοινωνικά και ιστορικά του συμφραζόμενα, να προσεγγισθεί ως δομή αλλά και ως διαδικασία με συνέχειες, αλλαγές, τομές. Επομένως με ιστορικότητα. Οι έννοιες κοινωνία και πολιτισμός είναι σχεδόν συνώνυμες ή τουλάχιστον συμπληρωματικές όψεις του ίδιου αντικειμένου. Οι πολιτισμοί είναι κοινωνίες, σημειώνει ο F. Braudel επικαλούμενος την άποψη του Λυσιέν Γκομντιάν, που διατυπώνει στο βιβλίο του *Ο κρυμμένος Θεός (1955): Αρκεί να μετακινηθεί μια κοινωνία ή να μεταβληθεί, για να μεταβληθεί, να μετακινηθεί και ο πολιτισμός τον οποίο φέρει*³⁷.

35. Βλ. το άρθρο του Στ. Παπαδόπουλου «Νεοελληνική χειροτεχνία», στο *Ανθρωπολογικά - μουσειολογικά, ό.π.*, ειδικότερα σ. 63, σημ. 27. Επίσης Ελευθέριος Αλεξάκης, «Κοινωνική Ανθρωπολογία και Ελληνική Λαογραφία. Ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πρόβλημα», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα»*, ΕΚΚΕ (12-13 Ιανουαρίου 1989), Αθήνα 1993, όπου διαπιστώνεται με βάση τον αριθμό των δημοσιεύσεων στα περιοδικά *Λαογραφία* και *Επετηρίδα του Κέντρου Ελληνικής Λαογραφίας* ότι υπερτερεί κατά πολύ η έρευνα για την προφορική παράδοση και την εθιμογραφία.

36. Αξίζει, ωστόσο, να συζητηθεί περισσότερο η άποψη, που έχει διατυπώσει ο Νικόλαος Πολίτης για την χειροτεχνία και την λαϊκή τέχνη. Ειδικότερα σημειώνει ότι τα χειροτεχνήματα αποτελούν «άξεστα βαναυσουργήματα...». Πρβλ. τις αποτιμήσεις του για την αποκαλούμενη λαϊκή τέχνη στην πραγματεία του για τα «στοιχεία και τους στοιχειωμένους τόπους της θάλασσας» στο Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσας του ελληνικού λαού: Παραδόσεις, τόμ. Β'*, εν Αθήναις 1904, σ. 1170.

37. Πβ. F. Braudel, *Γραμματική των πολιτισμών*, μτφ. Αρ. Αλεξάκη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 2001, σ. 59.

SUMMARY

Constantina Bada

N. G. Politis and the Folklore and Ethnographic Museum

This paper examines the view and contribution made by N. G. Politis with regard to the subject of material culture in traditional society. Our overall aim is to contribute to the knowledge of the history of the folk museum in Greece, particularly in matters having to do with the history and growth prospects of this cultural institution and with the search for and interpretation of its ideological component.